

İklim Krizine Yoğunlaşmak: TINA!

DEĞERLENDİRME NOTU

Ben, Leyla Karakaya, Akdeniz'deki orman yangınlarını, Karadeniz'deki sellerin, boşalan barajların, başlamayan yazların, bitmeyen güzlerin, dinmeyen yağmurların, öldürücü sıcak hava dalgalarının, tümünün sorumluluğunu üstleniyorum. Hepimiz, tüm failer adına... Nitekim 9 Ağustos 2021 tarihinde Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC) tarafından yayımlanan raporun ana fikri çok açık: Başımıza gelen bütün bu musibetlerin, gelecek daha nicelerinin, müsebbibi biziz: insan...

Adam Smith, kendisine hem ekonomi biliminin hem de kapitalizmin babası unvanını kazandıran *Ulusların Zenginliği*¹ eserinden de önce, *Ahlaki Duygular Kuramı*² adlı kitabında, piyasayı yönlendiren “görünmez el” düşüncesinden söz etti. Bu görünmez el, son 250 yıldır, inişle çıkışıyla, ekonomik düşüncede kendine bir yer buldu. Son 40 yılda, Şikago Ekolü'nün, Thatcher'ın, Reagan'ın yarattıkları dünyada yeniden dirildi. Özetle, bireylerin kendi çıkarlarını gözetmesinden kamu yararı çıkacak, başka bir müdahaleye gerek kalmaksızın, görünmez bir el piyasayı hal yoluna koyacak, ortalığı çiçek gibi yapacaktı. Piyasaya bırakın, o halledecek. Smith'in Görünmez El kavramını son derece tali bir şekilde kullanmış, neredeyse laf arasında söylemiş olması, neoklasik/neoliberal kuramı ekonominin babasının etekleri altına saklanmaktan alıkoymadı. Tıpkı Smith'in asla “*laissez-faire*” dememiş olmasının, aksine Ulusların Zenginliği'nde devlete önemli ölçüde vergilendirici, düzenleyici, hakkaniyetli rekabeti sağlayıcı bir rol biçmesinin bu düşünür-aktivist-siyasetçileri yıldırmadığı gibi³.

¹ Adam Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776;

https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf

² Adam Smith, The Theory of Moral Sentiments, 1759;

https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_MoralSentiments_p.pdf

³ Smith'in düşüncelerinin nasıl çarpıtıldığına ilişkin ilginç bir okuma: Jesse Norman, “How Adam Smith would fix capitalism,” Financial Times, 22 Haziran 2018, <https://www.ft.com/content/6795a1a0-7476-11e8-b6ad-3823e4384287>

Bu çalışmada ifade edilen bulgular, yorumlar, sonuçlar, öneriler ve görüşler tamamen yazar(lar)ına aittir.

TEPAV'ın resmi görüşü değildir. © TEPAV, aksi belirtilmedikçe her hakkı saklıdır.

Adam Smith'in kavramları cımbızlanadursun, Arthur Cecil Pigou'nun dışsallık (externalities) kavramını⁴ geliştirmesinin üzerinden 100 yıl, Garrett Hardin'in "Ortak Varlıkların Trajedisi" makalesini⁵ yazmasının üzerinden ise 50 yıl geçti. Dışsallık kavramı son 100 yıldır bize, piyasadaki aktörlerin ekonomik karar ve edimlerinin görünürde ilgisiz üçüncü taraflar üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri olabileceğini anlatmaya çalışıyor. Ortak varlıkların trajedisi kavramı, son elli yıldır bize, kimsenin tekil mülkiyetinde olmayan, insanlığın ortaklaşa yararına açık varlıkların, hiçbirimiz verdiğimiz hasarın sorumluluğunu üstlenip yarattığı dışsallığın gereğini yerine getirmedığımız için nasıl harap ve heba olacağını anlatıyor.

Bizse son 100 yıldır, dışsallık kavramını içselleştirmeden, ekonomi dünyanın geri kalanından ayrı bir alanmış gibi, piyasa kişilerden ve devletlerden bağımsız, nesnel ve tarafsız bir bulutmuş gibi, verdiğimiz ekonomik kararların başka alanlarda ve başka taraflar üzerinde bir etkisi olamazmış gibi, ortak varlıklarımızın ucu bucağı yokmuş gibi, verdiğimiz zarar kendiliğinden ortadan kalkacak, buharlaşacak, dönüp bizi bulmayacak, bize dokunmayacakmış gibi davranmayı sürdürüyoruz. Bugün dünyayı yakan o görünmez el işte. Sorumluluğunu üstlenmediğimiz tüm fiillerin telafisiz ve tazminsiz bakiyesi. *Here's Johnny*.

Rapor üstüne rapor bize aynı şeyi söylüyor: İklim krizi insan eliyle yaratılmış bir felakettir. Geri dönüşü olmayacak. Yalnızca yavaşlatılabilir, belki etkileri hafifletilebilir. Bu da yapılmazsa, felaketin boyutları katlanarak büyüyecek. IPCC raporu, küresel ısınmanın son 100-150 yılda 1,1 dereceyi bulduğunu, sera gazı salımlarında hemen, etkili ve büyük çaplı bir düşüş sağlamadığı takdirde ortalama sıcaklık artışını 1,5 ve hatta 2 dereceyle sınırlandırmanın mümkün olmayacağını anlatıyor.

Peki ama adımı kim atacak? Kısmen piyasalar. Ama piyasalar bence bir bakıma 3 yaşındaki çocuklara benzer. Ellerinden tutan, kendilerine yol gösteren, sınır çizen, kısıt koyan, destek veren, gerekirse de zılgıt çeken bir otoriteye, bir yönetim mekanizmasına ihtiyaç duyar. İnsanlık olarak henüz küresel çaptaki sorunlara küresel çapta çözüm geliştirebilen ve küresel bir yaptırım gücü olan herhangi bir yönetim mekanizması oluşturmayı başaramadığımızı göre, adım mecburen ulus devletlerden gelecek... Yani, ulusal hükümetler, bizi ilgilendiren haliyle de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, birincil muhatabımız.

Peki, ulusal hükümetlerin ne yapması lazım? Eşzamanlı ve eşgüdümlü olarak çok şey, ama bana göre, bugün herhangi bir politika kararını yatay kesen beş konu var:

- 1. Sürdürülebilirlik:** Yaşanabilir bir gezegen. Geleceği olan bir insanlık. Tüm canlılar için bir gelecek. Aslında ben buna dair başka bir şey söylemeye gerek olduğunu sanmıyorum ama en azından şunun altını çizebilirim: Çevre ve sürdürülebilirlik gibi kavramlar, yalnızca bir grup "marjinal" aktivistin uykularını kaçıran tali mevzular olmaktan çıkmalı çok oldu. Doğa felaketlerini ve bunların insana, hayvana, ağaca olan maliyetini bir kenara koysak ve yalnızca ekonomi perspektifinden baksak dahi, mesele, kafasını bu işlere yoran tüketiciye ve karbon vergisi getiren birtakım ülkelere mal satabilmenin de ötesine geçmiş bulunuyor. Gerek ülkelerin, gerek şirketlerin, gerek tekil projelerin finansmana erişimi dahi artık sürdürülebilirlik endekslerine bağlı. Çekebileceğiniz doğrudan yabancı yatırım, ulusal emisyon endeksinize bağlı. Uluslararası kredibiliteniz, dünyanın en yakıcı ortak sorununda nerede durduğunuza,

⁴ Arthur Cecil Pigou, *The Economics of Welfare*, 1920; http://files.libertyfund.org/files/1410/0316_Bk.pdf

⁵ Garrett Hardin, "The Tragedy of the Commons," *Science*, 13 Aralık 1968;

<https://science.sciencemag.org/content/162/3859/1243>

ne tavır aldığınıza, ne adım attığınıza bağlı. Yani sadece cana değil, mala da hanel gelecektir. Böyle söylersek belki “duyar kasan” bir avuç çevrecinin dışındaki kesimler için de daha can alıcı görünür.

- 2. Teknoloji:** COVID-19 krizi bize teknolojinin ve dijitalleşmenin iyisiyle kötüsüyle ne kadar hayati olduğunu bir daha anımsattı. İklim krizi söz konusu olduğunda da, teknoloji ve dijitalleşme, sorunun da çözümünün de kaçınılmaz olarak parçası olacak. Yeşil dönüşüm ve dijital dönüşüm, ikiz dönüşümler olarak el ele ilerleyecek. Dünya, geçtiğimiz yıl boyunca aşırı üretebilen ve üretemeyen ya da hiç değilse aşırıya erişebilen ve erişemeyen ülkeler olarak ayrıştığı gibi, şimdi de yeşil dönüşüm için gerekli teknolojiyi geliştirebilen ve geliştiremeyen ülkeler olarak ayrışacak. Bizim ülke olarak teknolojiyi geliştirebilen, yenilik yapabilen, dijital dönüşüme öncülük eden ülkeler safında olmamız için bir neden yok. Ama bunu gerçekleştirebilmek için eğitim sisteminden KOBİ desteklerine kadar uzanan bir dolu alanı kapsayacak bütüncül, bağlantılı ve ayrıntılı bir siyaset belirlemeye, bunun için de çalışan bütün akılları bir araya getirmeye ihtiyacımız var.
- 3. Enerji:** İtiraf edeyim, bu başlığı açarken kendi çalışma alanımı kayırıyor muyum diye düşündüm. Ama yoktan enerji var edebildiği iddiasıyla ortaya çıkan “erke dönergeci” projesi akamete uğradığına göre, yaşamın ve ekonominin her alanını işler kılmak için enerjiye ihtiyacımız olduğu, bunun da sera gazı sorunumuzun en büyük kısmını oluşturduğu gerçeğini bir defa daha dile getirmek bile özünde zul. Dolayısıyla kesintisiz, uygun maliyetli ve düşük karbonlu enerji bileşimini oluşturmak zorundayız. Tek bir nükleer santralin yapımının ne kadar sürdüğünü görebiliyorsak, topyekün bir enerji dönüşümünün gerektireceği finansmanın boyutlarını, yenilikçi enerji teknolojilerini ülke içinde geliştirebilmenin vakit ve nakit olarak maliyetini, en basiti kömürden çıkış kararının sosyal ve ekonomik bilançosunu az çok kestirebiliyorsak, 2030 yılının enerji altyapısını bugünden oturup karara bağlamamız ve hayata geçirmeye başlamamız gerektiğini de idrak edebilmemiz lazım.
- 4. İyi yönetim:** Kamunun sorun öngörebilme, kendi içinde örgütlenme, toplumun diğer kesimlerini örgütlenme, laf anlatıp laf dinleyebilme, çözüm oluşturabilme, iş bölümü belirleme, işbirliği kurabilme, siyasa belirleyip siyasaı uygulayabilme kapasitesinin ne kadar hayati olduğunu geçtiğimiz günlerde yaşadığımız orman yangınları canımızı yaka yaka öğretti. Yetkiyi tek elde toplamak, kriz anında sorumluluğu da tek başına üstlenmek zorunluluğunu getirir. Dahası, bundan sonra az çok süregelen bir kriz halinde yaşayacağımız gerçeği de, karşı karşıya olduğumuz sorunun olası çözüm önerilerinin, bunların gerektireceği eylem paketinin boyutu da göz önüne alınırsa, tek eldeki yetkinin etkinliği de işlevsel açıdan son derece kuşku. Burada saydığımız yatay kesen konuların dahi ne kadar çok bakanlığı, belediyeyi, şirketi, sektörel birliği, sivil toplum kuruluşunu, uzmanı, akademisyeni işin içine katmamızı gerektirdiğine bir bakın. Erki paylaşmak, yetkiyi ve sorumluluğu dağıtmak, kamu otoritesinin diğer bileşenleri ve kamu dışı toplum kesimleriyle iş bölümü ve işbirliği yapmak, bu süreçleri kurala kaideye bağlamak, bunun için karşılıklı konuşabilmek ve tüm bunlar için de bize ifade özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü lazım.

- 5. Kapsayıcılık:** Bugün artık yeni ve kökten bir türbülans çağında yaşıyoruz. Adını andığımız ikiz dönüşümün dışında kalacaklar ya da dışına itilecekler, toplumun hassas kesimleri, gençler, genç işsizler, bir türlü işgücüne katmayı başaramadığımız (ya da başarmak istemediğimiz) kadınlar, sığınmacılar, göçmenler, farklı etnik kökenden gelenler... Toplumun tüm kesimlerini beraber sürükleyebilecek, dışarıda kalanları içeri katabilecek, kimseyi geride bırakmayacak bir dönüşüm süreci tasarlayıp örgütleyemezsek, çevre krizi, sağlık krizi ve ekonomik krizin yanına bir de toplumsal kriz eklemiş oluruz. Demedi demeyin.

Hûlasa, devletimizin acil adım atması gerek. Acil adımlar. Önce kendi içinde seferber olması, sonra diğer sosyal ve ekonomik aktörleri seferber etmesi, onlarla konuşması, görüş alışverişinde bulunması, dayanışması gerek. Yeni ve bütüncül bir ekolojik, ekonomik, siyasal ve sosyal paradigmanın inşasına öncülük etmesi gerek. Ülkeye yeni ve ortak bir doğrultu çizmesi gerek.

Dahası var: Bugün dünya üzerinde iklim krizi kadar hayati bir mesele yok, sanırım, umarım, bunda hepimiz hemfikiriz. Bir dahaki Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı, 31 Ekim 2021 tarihinde, Adam Smith'in yaşayıp çalıştığı kentte, Glasgow'da düzenlenecek. Ben derim ki, başmüzakerecimizi oraya başı eğik göndermeyelim. Paris İklim Anlaşması'nı meclisimizde onaya sunalım. Salımları azaltma ve sınırlama tarihlerine ilişkin ulusal hedeflerimizi güncelleyelim. Böyle bir kolektif hayat-memat meselesinde daha fazla *rogue state* - serkeş devlet gibi davranmayalım. Nitekim Smith'i eğip bükmekten çekinmeyenler arasında ön saflarda gelen Margaret Thatcher'ın serbest piyasa kapitalizmini överken dillendirmekten bıkmadığı üzere: *TINA! There Is No Alternative*. Başka seçenek yok.